Analysedocument: Duurzaam Toerisme

13 Mei 2024 [1]

Lucien Hanssen

INLEIDING EN ACHTERGROND

De Basismonitoring Wadden houdt de ontwikkelingen in het Waddengebied in het oog. Doordat de beheerders van het Waddengebied verzamelde gegevens en kennis met elkaar delen, kan er effectiever en efficiënter worden gemonitord. Om het beleid voor het Waddengebied beter te kunnen evalueren stelt het Kernteam Basismonitoring Wadden (KBW) de zogenaamde Analysedocumenten op. In deze analyses wordt er onderzocht of de bestaande monitoring voldoende is om de vigerende beleids- en beheerdoelen te evalueren. Op basis van geselecteerde beleids- en beheerdoelen is door het Kernteam Basismontoring Wadden een Basistabel gemaakt van de Kernwaarden en hun bijbehorende Sleutelaspecten.[2] Hierbij is een indeling gemaakt volgens het *people*, *planet*, *prosperity* principe, waarbij het planet deel is gescheiden in een abiotisch en een biotisch deel. Het people en prosperity deel is weer onderverdeeld in welvaart en welzijn. Daarnaast is er een aparte categorie opgenomen: beheeraspecten vanwege menselijk medegebruik.

Doel Analysedocument

Het doel van een Analysedocument is om aan te geven of datgene wat er wordt gemonitord, toereikend is om te kunnen beoordelen of de overeengekomen beleidsdoelen worden gehaald. Zo niet, wordt er geadviseerd welke aanpassing of aanvullende monitoring nodig is om de beleidsdoelen wel te kunnen evalueren. Het opstellen van de Analysedocumenten vindt plaats op basis van bestaande documenten, aangevuld met de inbreng van inhoudelijke beleidsambtenaren en monitoringsexperts uit de Waddenprovincies. Een Analysedocument doorloopt in principe vier Fasen, daarna wordt het Analysedocument doorgeleid naar de verantwoordelijke gremia bij de drie provincies. Zie de onderstaande tabel.

FASERING	ACTIVITEITEN PER FASE
Fase 1 - De behoefte & het conceptuele model	**A**. Wat zijn de informatiebehoeften vanuit de beheer- & beleidsdoelen van de Waddenprovincies? **B**. Wat zijn meetbare omschrijvingen van die behoeften? **C**. Wat zijn geschikte indicatoren om vast te stellen in welke mate de doelen zijn gerealiseerd?
Fase 2 - Het wat	**A**. Wat wordt er al gemeten? **B**. Wat moet er nog worden gemeten?
Fase 3 - Het hoe	**A**. Hoe meet je de indicatoren voor 2.B? **B**. Zijn deze te integreren in bestaande of zijn er aanvullende meetprogramma's nodig? **C**. Welke indicatoren hiervan hebben de hoogste prioriteit bij de Waddenprovincies?
Fase 4 - Het advies	**A**. Hoe sluit e.e.a. aan bij nieuwe (meer) gezamenlijke sociaaleconomische monitoringsinitiatiefven? **B**. Hoe is de borging van een gezamenlijke monitoring te verankeren bij de drie Waddenprovincies?

Gehanteerde Methodiek

De coördinatie van dit Analysedocument ligt bij het Projectteam, waarin naast Lucien Hanssen van bureau Deining, Paul Mijland als vertegenwoordiger van de Waddenprovincies en Wilma de Vries Programmasecretaris van het Investeringskader Waddengebied (IKW) deel uitmaken. Voor het Analysedocument Duurzaam Toerisme zijn aanvullend vertegenwoordigers vanuit de Waddenprovincies en het Waddenfonds benaderd voor gerichte expertise en advies: voor Groningen Matthias de Groot, voor Friesland Monique Pruyt, voor Noord-Holland Jacqueline van den Broek en

[1] Het betreft een update en aanvulling van het *Analysedocument: Duurzaam Toerisme*. Paul Mijland & Jos Bosma, Groningen: mei 2021.

[2] *De Basistabel met de Kernwaarden en hun Sleutelaspecten*. Kernteam Basismonitoring Wadden, Leeuwarden: 13 Juni 2022.

voor het Waddenfonds Martine Kriesels. Zij hebben een conceptversie van dit Analysedocument kunnen becommentariëren.

Voor het Analysedocument zijn de volgende aspecten voor Fase 1 en Fase 2 geïnventariseerd op basis van deskresearch en gerichte vragen aan leden van de Klankbordgroep:
(**i**) Welke zijn de relevante beleidsontwikkelingen en beleidsdoelen - nu en in de komende jaren - voor de transitie naar duurzaam toerisme;

(**ii**) Welke bestaande informatiebehoeften en nieuwe monitoringswensen zijn er of worden manifest;

(**iii**) Een inventarisatie van de bestaande monitoring en de toereikendheid ervan voor doelevaluatie;

(**iv**) Welke relevante nieuwe monitoringsinitiatieven binnen het thema duurzaam toerisme zijn er of worden in gang gezet.

Met de datascientists is specifieker gekeken naar de haalbaarheid van het voorzien in de monitoringswensen, enerzijds wat betreft databeschikbaarheid en data-infrastructuur, anderzijds wat betreft data-ontsluiting en gebruiksgemak. Eventueel kunnen er alternatieven worden geboden afhankelijk van de databeschikbaarheid en de datavraag. De betrokken datascientists zijn vanuit Groningen: Louis Witte, Friesland: Marco Smulders en Noord-Holland: Linda Demmers-van Es.

FASE 1. DE MONITORINGSBEHOEFTE

De UNESCO definieert duurzaam toerisme als 'toerisme dat rekening houdt met zowel de plaatselijke bevolking als de reiziger, het cultureel erfgoed en de natuurlijke omgeving'. In het trilaterale strategiedocument *Duurzaam Toerisme in de Bestemming Werelderfgoed Waddenzee* (2014) wordt hier op voortgebouwd en aangegeven dat duurzaam toerisme en recreatie hand in hand dienen te gaan met de natuur, het landschap en de leefbaarheid van haar bewoners.[3] De onderlinge relatie wordt gekenmerkt door waardering en begrip. Bezoekers, bewoners en werkenden zijn zich bewust van de bijzondere waarden van het Waddengebied en zijn vastbesloten om deze te behouden voor toekomstige generaties.

Inmiddels zijn we bijna tien jaar verder en kunnen we zien hoe de verduurzaming van het toerisme in het Nederlandse deel van het Waddengebied vorm heeft gekregen en met name de monitoring ervan. Hiervoor is een analyse gemaakt van de belangrijkste vigerende en nieuwe beleidsdocumenten in het gebied. Meer specifiek worden de beleidsdoelen op een rij gezet voor de verdere ontwikkeling van een duurzaam toerisme. Tegelijkertijd is aangegeven welke monitoring en meetbare indicatoren passen bij deze beleidsdoelen. De volgende beleidsdocumenten worden besproken:

- Doelendocument behorende bij het Uitvoeringsprogramma Waddengebied 2021-2026 (2020);
- Meerjarenprogramma Investeringskader Wadden 2021 en Verder (2021);
- Uitvoeringsprogramma Waddenfonds 2021-2027 (2021);
- Strategische Visie Vrijetijdseconomie Provincie Groningen 2021-2030 (2020);
- Beleidsnota Gastvrij Fryslân 2028 (2020);
- Visie Recreatie en Toerisme Noord-Holland 2021-2030 (2021).

Agenda voor het Waddengebied 2050

Recreatie en toerisme vormen een belangrijke economische sector in het Waddengebied. De opgaven voor deze sector zijn op de eilanden wezenlijk anders dan langs de vaste wal. Op de Waddeneilanden is recreatie de economische motor. De opgave is de kwaliteit van het bestaande aanbod te versterken en te verduurzamen en daarbij het evenwicht te bewaren tussen groei van het toerisme, leefbaarheid voor de eilander en de eilandbeleving door de toerist. De doelen focussen dan ook op het verstevigen van de gastvrijheidssector, onder meer door duurzaamheidsinitiatieven te initiëren. De centrale

[3] https://www.waddenzee.nl/fileadmin/content/Dossiers/Toerisme/pdf/tourism-strategy-dutch-2014-12-19.pdf

opgave voor de Waddenkust is het versterken van de recreatieve waarde van de kust, met behoud van rust en kleinschaligheid, als nieuwe drager voor de sociaaleconomische vitaliteit van het kustgebied. De doelen voor het deelprogramma Recreatie en Toerisme in de Agenda voor het Waddengebied zijn gebiedsgericht geformuleerd in twaalf veranderdoelen. Rode draad is de trilaterale strategie *Duurzaam Toerisme in de Bestemming Waddenzee Werelderfgoed*, ondertekend door rijk, gemeenten, provincies, natuurorganisaties en ondernemersorganisatie in Nederland, Denemarken en Duitsland. Hieronder zijn de veranderdoelen weergegeven voor het *Deelprogramma Recreatie en Toerisme* in het Uitvoeringsprogramma Waddengebied 2021-2026.[4]

Doelen Deelprogramma Recreatie en Toerisme

Waddenkust
- Meer recreatieve toeristische voorzieningen langs de Waddenkust bieden, passend bij de lokale doelen en ruimtelijke principes;
- De kustzone integraler benaderen;
- De recreatieve verbindingen langs en naar de kust verbeteren;
- Beleving van de havens en havenplaatsen verbeteren.

Waddeneilanden
- Een duurzamere balans op de eilanden creëren tussen ontwikkeling van recreatie en toerisme en de effecten op leefbaarheid, landschap, natuur, cultuur en drinkwater- en energievoorziening;
- Het recreatieaanbod op de Waddeneilanden versterken met als uitgangspunt kwaliteit voor kwantiteit;
- Inzetten op verduurzaming van het recreatieve aanbod en het vervoer;
- Een bredere economische basis op de eilanden realiseren, aanvullend op recreatie en toerisme.

Waddenzee
- Vaarrecreatie op de Waddenzee en verstoring beter met elkaar in balans brengen;
- Bewustwording van de natuurwaarden en het Werelderfgoed vergroten;
- Natuurbeleving duurzamer en verantwoorder maken met een beter gastheerschap;
- De ervaring van bezoekers van het Waddengebied beter aan laten sluiten bij de verwachtingen.

Het vaststellen van de indicatoren voor het meten van het doelbereik in dit deelprogramma is nog in ontwikkeling. Hierbij wordt zo veel mogelijke aangesloten bij de bestaande monitoring toegankelijk via het portaal van de Basismonitoring Wadden, of via de provinciale en nationale monitoring dashboards. Alsook zal er gebruik worden gemaakt van het Systeem van Monitoring en Evaluatie van het Investeringskader Waddengebied en het Waddenfonds, zie de paragrafen hieronder.

Investeringskader Waddengebied

De Waddenprovincies Groningen, Friesland en Noord-Holland werken sinds 2016 gezamenlijk aan het realiseren van initiatieven binnen het Investeringskader Waddengebied (IKW) met als doel de ecologie en de economie van het Waddengebied te versterken. Het Investeringskader heeft dezelfde einddatum als het Waddenfonds, tot en met 2026. Het IKW onderscheidt zes majeure opgaven, elk met eigen programmeerlijnen die gerelateerd zijn aan de hoofddoelen van zowel het IKW als die van het Waddenfonds. Voor Duurzaam Toerisme zijn de onderstaande drie opgaven het meest relevant. De focus van de opgave *Versterken en Vermarkten Werelderfgoed* ligt op het (beter) benutten, faciliteren en waddenbreed vermarkten van de unieke ecologische, toeristische, landschappelijke en culturele kwaliteiten van dit UNESCO Werelderfgoed. Met de focus op een duurzame ontwikkeling van het gebied en versterking van het sociaaleconomische klimaat. De opgave *Vitale Kust en Afsluitdijk* richt zich op het stimuleren van een integrale kustontwikkeling door bijvoorbeeld het realiseren van overgangen tussen land en water. De focus ligt op gebiedsprogramma's, inspelend op klimaatopgaven die zowel de ecologie als de economie van de kustlijn versterken. Zo wordt de kustzone enerzijds aantrekkelijker voor bezoekers en anderzijds vitaler voor bewoners en bedrijven.

[4] *Werkdocument Doelendocument Behorend bij het Uitvoeringsprogramma Waddengebied 2021-2026 van de Agenda voor het Waddengebied 2050*. Versie 1, 21 november 2021.

Het belangrijkste doel van de opgave *Eilanden op Eigen Kracht* is het in samenhang verbeteren van natuur, duurzaamheid en toerisme en het vergroten van de zelfvoorzieningsgraad voor energie en water. Voor de toekomstbestendigheid van de Waddeneilanden zijn ook circulariteit en leefbaarheid belangrijk; bij voorkeur sluiten projecten aan bij het programma *Waddeneilanden 2021-2026*.[5]

Het Waddenfonds

Het Waddenfonds is in 2007 opgericht voor een periode van twintig jaar om een duurzame en kwalitatieve impuls te geven aan de ecologie en economie van het Waddengebied. Dit gebeurt met financiële ondersteuning van projecten en programma's die bijdragen aan het realiseren van de vier hoofddoelen. Onder het hoofddoel 'Een duurzame economische ontwikkeling' zijn voor duurzaam toerisme de volgende subdoelen gespecificeerd:

- Versterken toeristisch aanbod in de vorm van meer belevingsmogelijkheden, attracties en arrangementen gebaseerd op de kernwaarden en passend binnen de verhaallijnen van Visit Wadden;
- Verduurzamen recreatief-toeristisch aanbod;
- Verduurzamen van het toeristisch vervoer;
- En het Versterken van het gastheerschap en meer bewustwording van het Werelderfgoed Waddenzee.

Bij dit alles moet rekening worden gehouden met de draagkracht van het gebied. De inzet ligt op programma's en projecten die de 'ecologische voetprint' van de bezoeker in het gebied zo laag mogelijk houden en tegelijk bijdragen aan een duurzame waddeneconomie met een gebalanceerd voorzieningenniveau.

Systeem van Monitoring en Evaluatie voor het Waddengebied

Het Investeringskader Waddengebied en het Waddenfonds werken verder aan de operationalisering van hun Systeem van Monitoring en Evaluatie voor het Waddengebied (SME) en willen dit jaar (2024) een proefevaluatie uitvoeren. De focus ligt hierbij specifiek op de outcome monitoring. Met dit SME kunnen via data-ontsluiting in de Basismonitoring Wadden en andere monitoringsportals de benodigde outcome indicatoren worden ingevuld, beoordeeld, en geïnterpreteerd in al of niet aangepast beleid en beheer.[6] In werksessies met de IKW-Opgaventeams en de betrokken WF-Programmaregisseurs zijn outcome indicatoren vastgesteld. Om deze indicatoren te kunnen identificeren, is telkens teruggegaan naar de projecten die reeds zijn gestart of nog zullen starten. Hiervan zijn de te verwachte bijdragen op gebiedsniveau van projectresultaten aan de gerelateerde IKW of WF doelstellingen zo concreet mogelijk benoemd; liefst in een numerieke meetvariabele om zo de mate van doelbereiking vast te kunnen stellen. Er zijn redeneerlijnen opgesteld om zaken verder aan te scherpen, zo mogelijk te kwantificeren, en een relevante outcome indicator te identificeren.

Uitwerking Doelen voor Duurzaam Toerisme in het SME: Outcome Indicatoren en Streefwaarden [7]

1. **Bezoekersaantallen in de Waddengemeenten**. Een toename van 5% in de periode 2016-2026 voor de kustgemeenten en een stabilisatie voor de eilandgemeenten.
2. **Bestedingen in de Waddengemeenten**. Een toename van 10% in de periode 2016-2026 voor de kustgemeenten en voor de eilandgemeenten in 2026 minimaal het niveau van 2019.
3. **Werkgelegenheid in sector toerisme & recreatie**. Een toename van 5% in de periode 2016-2026 voor de kustgemeenten en een stabilisatie voor de eilandgemeenten; deze streven wel naar een groei buiten de sector.
4. **Waardering van bezoekers**. Een 'NET Promotor Score' van minimaal 8 in 2026.

[5] https://www.dewaddeneilanden.nl/programma-waddeneilanden

[6] *Het Systeem van Monitoring en Evaluatie voor het Waddengebied* (*SME*). 24 Augustus 2021. L. Hanssen, S. Akkerman en H. van Hilten. Nijmegen / Leeuwarden.

[7] Zie ook: *IKW-WF Factsheet-1: Duurzaam Toerisme*. Februari 2022. Leeuwarden

5. **Bezoekers die bewust zijn van Waddennatuur & -cultuur**. In 2026 is minimaal de helft van de bezoekers zich bewust van de waddennatuur & -cultuur.
6. **Aanbod van duurzame attracties en faciliteiten**. Aantal certificeringen van duurzame attracties en faciliteiten. Streefwaarden voor 2026 worden nog nader bepaald na een eerste nulmeting.

Provinciale Beleidskaders, Opgaven en Indicatoren voor Monitoring Provincie Groningen

In de *Strategische Visie Vrijetijdseconomie Provincie Groningen 2021-2030* staan drie ambities centraal: [8]

- Een sterkere koppeling van het toeristisch-recreatief aanbod aan het 'Gronings DNA';
- Het versterken van ondernemerschap in en het vergroten van de sector;
- Een groei van de werkgelegenheid in de vrijetijdseconomie.

Deze drie ambities zijn vertaald in een zestal strategische opgaven:
- Ontwikkeling van toeristische bestemmingen in de provincie;
- Goede toegankelijkheid door routenetwerken in de provincie voor verschillende doelgroepen en een betere digitale ontsluiting;
- Evenementen als poort naar de lokale omgeving;
- Groei van aantrekkelijke banen in relatie tot gespecialiseerd vakonderwijs;
- Provincie fungeert als informatiemakelaar;
- Bestemmingsmarketing is uniform voor de hele provincie met het unieke Gronings DNA als uitgangspunt.

In het aanvullende *Uitvoeringsprogramma 2021-2023* is de monitoring verder uitgewerkt.[9] De rol van de overheid in de vrijetijdseconomie is beperkt; veel wordt immers bepaald door de markt zelf. Daarnaast hebben externe invloeden, zoals het weer, de economische conjunctuur of een pandemie, een grote invloed op de sector. Het is de uitdaging om de effecten van het provinciale beleid op de totale vrijetijdseconomie te meten. Inzicht in de ontwikkeling van de sector kan sturing geven aan het beleid, en biedt de mogelijkheid om de Groningse ontwikkeling te benchmarken aan de landelijke cijfers. De Strategische Visie Vrijetijdseconomie 2021-2030 beschrijft vier prestatie-indicatoren om de ambities te monitoren. Aan elke prestatie-indicator is een streefwaarde toegevoegd, zie het kader hieronder.

Prestatie-Indicatoren voor de Strategische Visie Vrijetijdseconomie Provincie Groningen 2021-2030

1. De ontwikkeling van het aantal toeristische overnachtingen in de provincie Groningen. Streefwaarde: het jaarlijkse ontwikkelingspercentage in Groningen is groter dan of gelijk aan dat in Nederland ten opzichte van het jaar ervoor;
2. De ontwikkeling van de werkgelegenheid (aantal banen) in de vrijetijdssector. Streefwaarde: het jaarlijkse ontwikkelingspercentage in Groningen is groter dan of gelijk aan dat in Nederland ten opzichte van het jaar ervoor;
3. De ontwikkeling van het aantal bedrijven in de vrijetijdssector. Streefwaarde: het jaarlijkse ontwikkelingspercentage in Groningen is groter dan of gelijk aan dat in Nederland ten opzichte van het jaar ervoor;
4. De ontwikkeling van het imagocijfer van de provincie Groningen. Streefwaarde: het waarderingscijfer van Groningen als toeristische bestemming van bezoekers aan Groningen is groter dan of gelijk aan dat van de periode ervoor.

Verder is gekeken welke monitoringinstrumenten, relevant zijn voor de vrijetijdseconomie, vanuit andere beleidsvelden er beschikbaar zijn. Zo is er vanuit het Nationaal Programma Groningen een

[8] *Strategische Visie Vrijetijdseconomie provincie Groningen 2021-2030*. Gedeputeerde Staten, 15 december 2020.

[9] *Uitvoeringsprogramma 2021-2023 Strategische Visie Vrijetijdseconomie provincie Groningen 2021-2030*. Gedeputeerde Staten, 29 juni 2021.

Imagomonitor gestart in 2020.[10] Hierin is ook een *Net Promotor Score* (NPS) opgenomen: een indicator voor bezoekerstevredenheid en -loyaliteit. Ook wordt bekeken hoe beter inzicht kan worden verkregen op lokale ontwikkelingen in de provincie o.a. op gemeenteniveau. Daarnaast wordt onderzocht of naast kwantitatieve gegevens, meer kwalitatieve informatie kan worden verzameld, zoals het effect van toerisme op de leefbaarheid en de kwaliteit van de regio, alsook op de duurzaamheid van de sector zelf.

Provinciale Beleidskaders, Opgaven en Indicatoren voor Monitoring Provincie Friesland

In de *Beleidsnota Gastvrij Fryslân 2028* is de volgende missie opgenomen:[11] 'In 2028 hebben Friese inwoners profijt van een slimme groei van het toerisme.' Deze missie is vervolgens vanuit het *Triple-P* principe vertaald in drie ambities:

- Toerisme zorgt voor een prettige en gezonde woon- en leefomgeving (*people*). Een slimme groei van toerisme draagt bij aan het behouden of verder laten stijgen van de beleving van de leefbaarheid, het behouden van de nummer-1 positie van meest gelukkige inwoners van Nederland en instandhouding van het voorzieningenniveau in onze provincie.
- Toerisme versterkt het behoud en ontwikkeling van het cultuur- en natuurerfgoed (*planet*). Een slimme groei van toerisme versterkt de kwaliteit en omvang van natuur- en cultuurerfgoed.
- Toerisme zorgt voor toekomstbestendige banen. Een slimme groei van toerisme draagt bij aan werkgelegenheid en arbeidsparticipatie voor jongere generaties en senioren (*profit*). Met uitdagende banen hopen wij dit te bereiken en zo bij te dragen aan een stijging van het welvaartsniveau (gemiddeld huishoudensinkomen).

De drie ambities hebben gestalte gekregen in een zevental opgaven:

- Slimme groei;
- Toekomstbestendige banen;
- Destinatie-management;
- Vitale waterrecreatie;
- Vitale logiesaccommodaties;
- Dagrecreatieve netwerken zijn compleet;
- Toeristische data zijn op orde.

Jaarlijks wordt er tot en met 2028 een monitoringsrapportage opgesteld voor dit nieuwe beleid.[12] In 2023 is er een tussenevaluatie op grond waarvan het beleid eventueel kan worden bijgesteld. De drie genoemde ambities vormen de leidraad voor deze jaarlijkse monitoring. Voor de monitorings-indicatoren wordt er zoveel mogelijk aangesloten bij al lopende provinciale of landelijke onderzoeken.

De indicatoren voor de monitoring van de Beleidsnota Gastvrij Fryslân 2028

1. Cijfers voor de leefbaarheid van het Fries Sociaal Planbureau (FSP);
2. Fryslân in 2028 in de top drie provincies met meest gelukkige inwoners Nederland via het CBS-onderzoek;
3. In 2028 is de spreiding van toerisme jaarrond in Fryslân toegenomen via het CBS- en Continue vakantieonderzoek (NBTC);
4. Toename spreiding banen in heel Fryslân blijkens het LISA onderzoek;
5. Mening van bevolking over aantal toeristen is in 2028 minimaal gelijk gebleven t.o.v. 2018 via FSP;
6. Gastvrij Fryslân is in 2028 100% circulair via monitoring beleidsnota Circulaire Economie;
7. Ook in 2028 wil Fryslân de mooiste provincie van Nederland zijn.
8. Groei aantal monumenten/karakteristieke gebouwen met toeristische bestemming in 2028;
9. In 2028 is de conjunctuurgevoeligheid van de werkgelegenheid in het Friese toerisme afgenomen

[10] https://www.nationaalprogrammagroningen.nl/zoeken/imagomonitor
[11] *Beleidsnota Gastvrij Fryslân 2028*. Provinciale Staten, 22 april 2020.
[12] https://gastvrijheidsmonitor.frl/

ten opzichte van 2018;
10. Het gemiddeld inkomen in de toeristische sector/horeca is in Fryslân in 2028 toegenomen ten opzichte van 2018;
11. Het aantal grote banen (15+ uren) neemt relatief meer toe dan het aantal kleine banen (15-uren).

De Friese Eilandgemeenten Terschelling, Vlieland, Ameland en Schiermonnikoog willen de ervaringen en meningen van hun bezoekers weten. Bureau voor Ruimte & Vrije Tijd voert daarom een driejaarlijks bezoekersonderzoek uit op deze eilanden. Hiervoor wordt samengewerkt met de rederijen Doeksen en Wagenborg die de digitale vragenlijsten verspreiden. Dit onderzoek is opgezet als een driejaarlijkse monitor en geeft inzicht in de bezoekers, hun gedrag, wensen, voorkeuren en ook hun (leefstijl)profiel.[13]

Met het project ***Op Paad lâns it Waad*** willen de gemeenten Harlingen, Waadhoeke en Noardeast-Fryslân en Wetterskip Fryslân de Friese Waddenkust regio door ontwikkelen naar een duurzaam-toeristische Werelderfgoed bestemming. Dit met oog voor de natuur en het landschap en gezonde economische ontwikkeling. Het project is onderdeel van een Waddenbreed programma. Naast het Friese project *Op Paad lâns it Waad* zijn het Groningse project ***Kiek over de Diek*** en het Noord-Hollandse initiatief ***Rondje Waddenbaai*** daar onderdeel van.

Provinciale Beleidskaders en Opgaven Provincie Noord-Holland

De *Visie Recreatie en Toerisme Noord-Holland (2021-2030)* gaat over de periode 2021-2030 en is strategisch van aard.[14] Recreatie en toerisme zijn al van groot belang voor de provincie. Men ziet kansen en kansen en uitdagingen om de potentie van recreatie en toerisme nog beter te benutten en de bijdrage van de sector aan de welvaart en het welzijn van inwoners te vergroten. De provincie zet zich samen met anderen in voor het behouden én het vergroten van de toegevoegde waarde van recreatie en toerisme voor heel Noord-Holland. De ambitie voor 2030 luidt daarom: '*Heel Noord-Holland profiteert van recreatie en toerisme*.'

Deze ambitie wordt verder uitgewerkt in de volgende aandachtspunten:
- Er is voldoende fysieke ruimte voor recreatie en een kwalitatief hoogwaardig aanbod van toeristisch-recreatieve voorzieningen dat aansluit bij wensen en behoeften van inwoners en gasten;
- De kwaliteiten van natuur, landschap, cultuur en ondernemerschap worden zo goed mogelijk ingezet voor duurzame toeristisch-recreatieve ontwikkeling. Het gaat daarbij zowel om economische, sociale als ecologische duurzaamheid;
- De gehele Noord-Hollandse samenleving heeft profijt van recreatie en toerisme. Gezamenlijk wordt de positieve impact gemaximaliseerd en de negatieve beperkt;
- Recreatie en toerisme leveren een 'optimale bijdrage' aan de economie, de leefbaarheid, het behoud van cultuur en natuur, en van een preventieve gezondheidszorg. De toegevoegde waarde van recreatie en toerisme wordt dan ten volle benut; deze kan per gebied verschillen.

Deze ambitie vertaalt zich in een drietal opgaven:
- Op een goede manier omgaan met de toenemende vraag van recreanten en toeristen;
- Een juiste balans bereiken en behouden tussen toeristisch-recreatieve druk en draagkracht van de omgeving;
- De kwaliteit van het aanbod versterken en de diversiteit in het aanbod vergroten door het benutten van de unieke kwaliteiten van de provincie.

Deze visie van Noord-Holland is breder dan het Waddengebied. Wat betreft dit gebied wordt er specifiek gewezen op Texel en de ambitie om met de andere Waddeneilanden de meest duurzame toeristische bestemming van Europa te worden. Ook is opgenomen dat de provincie inzet op het

[13] https://ruimteenvrijetijd.nl/continue-bezoekersonderzoek-vlieland-en-terschelling/
[14] *Visie Recreatie en Toerisme Noord-Holland 2030*.Gedeputeerde Staten, April 2021.

versterken van de unieke kwaliteiten in het Waddengebied, met als voorbeeld de donkerte van het gebied.

FASE 2. WAT WORDT ER AL GEMETEN EN WAT WILLEN WE NOG GAAN METEN

In dit Analysedocument Duurzaam Toerisme zijn de vastgestelde outcome indicatoren binnen het *Systeem van Monitoring en Evaluatie voor het Waddengebied (SME)* voor het Investeringskader Waddengebied en het Waddenfonds in principe leidend. Deze indicatoren zijn gebiedsdekkend en zijn geïdentificeerd c.q. opgesteld met vertegenwoordigers van de drie Waddenprovincies. In het tweede deel van deze paragraaf worden ook de bestaande duurzaam toerisme monitoring (provinciale dashboards) en aanvullende monitoringswensen vanuit de drie provincies beschreven voor zover deze op Waddengebied-niveau kunnen worden geïmplementeerd.

OVERZICHT 1. Indicatoren in het SME

In het SME ligt de focus specifiek op de outcome monitoring. Met dit SME kunnen via data-ontsluiting in de Basismonitoring Wadden en andere monitoringsportals de benodigde outcome indicatoren worden ingevuld, beoordeeld, en geïnterpreteerd in al of niet aangepast beleid en beheer. Belangrijk uitgangspunt van het SME is het gegeven dat een beleids- of beheerdoel is te volgen door een geschikte indicator die weer is af te leiden uit de meetwaarden uit de monitoringsprogramma's. Het SME maakt voor het uitvoeren van evaluaties zoveel mogelijk gebruik van data uit bestaande monitoringsprogramma's. Die data en afgeleide informatie kunnen onder andere worden ontsloten en toegankelijk gemaakt via de website van de Basismonitoring Wadden. Daarnaast wordt ook gebruik gemaakt van andere relevante monitoringsportals of specifieke dashboards die geen onderdeel uitmaken van de Basismonitoring Wadden, zoals het *Centraal Bureau voor de Statistiek, Waar Staat je Gemeente* of de *Dashboards* van de Waddenprovincies.

Wat wordt er al gemeten: Indicatoren en bestaande Meetnetten

Voor de groene outcome indicatoren - waarvoor de meeste data reeds beschikbaar zijn vanuit lopende monitoringsprogramma's - is de opgave om de meetwaarden van de betreffende outcome indicatoren betrouwbaar in te vullen. Binnen het kader van Duurzaam Toerisme zijn de volgende 'groene' outcome indicatoren in het SME vastgesteld:

1. Werkgelegenheid in Sector Recreatie & Toerisme in het Waddengebied;
2. Bezoekersaantallen in de Waddengemeenten;
3. Bestedingen Bezoekers in de Waddengemeenten.

1. Werkgelegenheid in Sector Recreatie & Toerisme in het Waddengebied

Meetvariabele	Meeteenheid	Streefwaarde 2026	Monitoringsportals en databronnen van
Aantal arbeidsplaatsen in sector	**aantal, percentage**	**toename van 5% in periode 2016-2026 voor kustgemeenten** **stabilisatie voor de eilandgemeenten ***	**VNG** **LISA** **Waddenbalans** **Groningen** **Friesland** **Noord-Holland**

** De Eilandgemeenten streven juist naar een groei van arbeidsplaatsen buiten de sector Recreatie & Toerisme en een stabilisatie binnen deze sector.*

https://www.waarstaatjegemeente.nl/

https://www.lisa.nl/home

LISA is een databestand met gegevens over alle vestigingen in Nederland waar betaald werk wordt verricht. De kerngegevens per vestiging hebben een ruimtelijke component (adresgegevens) en een sociaaleconomische component (werkgelegenheid en economische activiteit). Door de

beschikbaarheid van dit type beschrijvende gegevens kan elk op elk geografisch niveau: waddengebied en voor elke activiteit: recreatie & toerisme de werkgelegenheids- ontwikkeling in beeld worden gebracht. Hiervoor zijn de SBI-codes van de betreffende bedrijven nodig. Via beide links is het mogelijk per gemeente een overzicht van het aantal banen in de sector te verkrijgen.

https://www.waddenacademie.nl/organisatie/publicatie-lijst/publicatie-detail/waddenbalans-2019
Deel 1 van de Waddenbalans (de atlas) schetst een totaalbeeld van de ontwikkeling per gemeente van de Waddeneilanden en de Waddenkustgemeenten bezien door een sociaal-culturele, ecologische en economische duurzaamheidsbril. In deel 2 (regionale en thematische verdieping), wordt dieper ingezoomd op de ontwikkeling van de afzonderlijke waddengemeenten en op een aantal voor het waddengebied relevante thema's zoals toerisme en recreatie. De Waddenbalans is ontwikkeld in opdracht van de Waddenacademie. De regelmatige update en eventuele doorontwikkeling van de Waddenbalans is overgedragen aan de Waddenprovincies. Een update heeft na 2019 nog niet plaatsgevonden, deze is gepland voor dit jaar (2024). Eventueel kunnen ook nieuwe relevante outcome indicatoren worden opgenomen.

https://destaatvangroningen.nl/vrijetijdsmonitor.html
In het nieuwe onderdeel: de vrijetijdsmonitor worden relevante data over de Groningse vrijetijdssector gebundeld, waaronder werkgelegenheidscijfers.

https://gastvrijheidsmonitor.frl/bedrijven/
Het onderdeel 'Bedrijven' geeft inzicht in aard en omvang van de gastvrijheidseconomie. Hoeveel vestigingen is de sector rijk? Hoeveel banen zijn er in de sector?

https://geoapps.noord-holland.nl/dashboards/2023_002_Toerisme_dashboard.htm
Het onderdeel 'Werkgelegenheid' geeft inzicht in aard en omvang van het toerisme en de vrijetijdssector. Hoeveel vestigingen is de sector rijk? Hoeveel banen zijn er in de sector?

2. Bezoekersaantallen in de Waddengemeenten

Meetvariabele	Meeteenheid	Streefwaarde 2026	Monitoringsportals en databronnen van
Bezoekersaantallen	**aantal**	**toename van 5% in periode 2016-2026 voor kustgemeenten** **stabilisatie voor de eilandgemeenten ***	**CBS** **Groningen** **Friesland** **B Ruimte & Vrije tijd** **Noord-Holland** **NBTC** **Waddenbalans**

** De Eilandgemeenten streven naar een kwalitatieve verbeterslag in hun bezoekers; meer in balans met de leefbaarheid, cultuur en natuur op de eilanden: de zogenaamde 'kwaliteitstoerist'.*

https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/
StatLine is de databank van het CBS. Het CBS biedt een schat aan cijfers over de Nederlandse economie en samenleving. De informatie is gerubriceerd op thema en (gratis) publiek beschikbaar Voor gebruik van CBS data kan het nodig zijn om verder te specificeren welke data en op welk regioniveau waar te vinden zijn.

https://destaatvangroningen.nl/vrijetijdsmonitor.html
In het nieuwe onderdeel: de vrijetijdsmonitor worden relevante data over de Groningse vrijetijdssector gebundeld, waaronder overnachtings- en recreatiecijfers.

https://www.datafriesland.nl/dashboard-toerisme-fryslan/

https://ruimteenvrijetijd.nl/continue-bezoekersonderzoek-vlieland-en-terschelling/

https://geoapps.noord-holland.nl/dashboards/2023_002_Toerisme_dashboard.htm

https://www.nbtc.nl/nl/site/artikel/regionaal-inzicht-actuele-cijfers-gasten-en-overnachtingen-op-corop-niveau.htm
Toeristische data op regionaal niveau zijn belang bij de ontwikkeling van (lokaal) toeristisch beleid. Het Data Center Toerisme (DCT) heeft in 2020 een tweetal projecten uitgevoerd om inzicht te geven in de toeristische druk in een regio.

https://www.waddenacademie.nl/organisatie/publicatie-lijst/publicatie-detail/waddenbalans-2019

3. Bestedingen Bezoekers in de Waddengemeenten

Meetvariabele	Meeteenheid	Streefwaarde 2026	Monitoringsportals en databronnen van
Bestedingen bezoekers	**Euro**	**- toename van 10% in periode 2016-2026 voor kustgemeenten** **- in 2026 minimaal op niveau 2019 voor de eilandgemeenten**	**CBS** **B Ruimte & Vrije tijd** **NBTC** **Friesland** **Noord-Holland**

https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/
StatLine is de databank van het CBS. Het CBS biedt een schat aan cijfers over de Nederlandse economie en samenleving. De informatie is gerubriceerd op thema en (gratis) publiek beschikbaar. Voor gebruik van CBS data kan het nodig zijn om verder te specificeren welke data en op welk regioniveau waar te vinden zijn.

https://ruimteenvrijetijd.nl/continue-bezoekersonderzoek-vlieland-en-terschelling/

https://www.nbtc.nl/nl/site/artikel/regionaal-inzicht-actuele-cijfers-gasten-en-overnachtingen-op-corop-niveau.htm
Toeristische data op regionaal niveau zijn belang bij de ontwikkeling van (lokaal) toeristisch beleid. Het Data Center Toerisme (DCT) heeft in 2020 een tweetal projecten uitgevoerd om inzicht te geven in de toeristische druk in een regio.
Bij gebruik van Corop data kan niet altijd per afzonderlijke gemeente een waarde worden gegeven.

https://gastvrijheidsmonitor.frl/bezoekers/
De nieuwe monitor 'Bezoekers' geeft inzicht in wie Friesland bezoekt. En wat de gemiddelde bestedingen zijn.

https://geoapps.noord-holland.nl/dashboards/2023_002_Toerisme_dashboard.htm
Het onderdeel 'Bezoekers' geeft inzicht in aard en omvang van de vakantie-uitgaven van de bezoekers.

Wat willen we nog meten: Indicatoren en gewenste Meetnetten

Voor de oranje outcome indicatoren in het SME - waarvoor de benodigde data nog niet in de Basismonitoring Wadden of andere monitoringsportals zijn opgenomen of nog geheel ontbreken omdat bestaande monitoringsprogramma's en/of de meetvariabelen onvoldoende zijn ingevuld - is eerst een verdere meet- en dataspecificatie nodig om de meetwaarden van deze outcome indicatoren daadwerkelijk in te kunnen vullen. Dit proces zal zijn beslag krijgen in Fase 3 en Fase 4 van dit Analysedocument - op basis van de gezamenlijke monitoringsprioriteiten bij de Waddenprovincies. Binnen het SME zijn de volgende 'oranje' outcome indicatoren voor Duurzaam Toerisme geïdentificeerd:

4. Waardering van Bezoekers;
5. Bewuste Bezoekers vanwege Natuur & Cultuur;
6. Aanbod Duurzame Attracties en Faciliteiten;
7. Verduurzaming Energievoorziening in Toeristisch Aanbod en Vervoer.

4. Waardering van Bezoekers

Meetvariabele	Meeteenheid	Streefwaarde in 2026	Monitoringsportals en databronnen van
Tevredenheid van bezoekers wordt gemeten via de Nederlandse *Net Promotor Score* (0 - 10)	**cijfer** (gemiddelde score)	**Net Promotor Score van minimaal 8 in 2026**	**Provincie Groningen Provincie Friesland PROWAD LINK Visit Wadden**

https://www.nationaalprogrammagroningen.nl/
Het doel van de Imagomonitor is om het imago van de provincie Groningen te meten door de tijd heen. Opdrachtgever is Nationaal Programma Groningen. De Imagomonitor maakt geen gebruik van de NPS, maar een vergelijkbare indicator: De Image Sentiment Indicator (ISI).[15]

https://gastvrijheidsmonitor.frl/bezoekers/
Voor deze indicator Waardering van Bezoekers kan worden aangesloten bij bestaande monitoringsprogramma's, zoals de Monitor Gastvrij Fryslân.

https://www.waddensea-worldheritage.org/node/1712
In 2020-2021 is een eerste bezoekersonderzoek over de gehele bestemming van het Werelderfgoed Waddenzee. Natuurbescherming en natuurbeleving zijn belangrijke aspecten voor de bezoekers. De resultaten zijn per land te bekijken in aparte rapportages met daarin de Net Promotor Score.

https://www.visitwadden.nl/nl/over-ons/ondernemers/onderzoek-en-resultaten

Bezoekersonderzoek PROWAD LINK [16]
Het project PROWAD LINK heeft tot doel baten te creëren voor het midden- en kleinbedrijf door duurzame groei te koppelen aan natuurbescherming. De PROWAD LINK projectgroep bestaat uit partners uit vijf verschillende landen: Denemarken, Duitsland, Nederland, Noorwegen en het VK. Het doel van dit specifieke onderzoek is om gelijktijdig en met een gecoördineerde aanpak een bezoekersonderzoek uit te voeren in de drie Waddenzeelanden. Dit gastenonderzoek levert onder meer informatie over gastpercepties, het belang van duurzaam toerisme, en de status van Werelderfgoed Waddenzee. De **Net Promotor Score** maakt eveneens onderdeel uit van de bezoekersenquête. Er is een geharmoniseerde vragenlijst opgesteld in meerdere versies vanwege verschillen in taal en regionale cultuur en voorgelegd aan de bezoekers.

5. Bewuste Bezoekers vanwege Natuur & Cultuur

Meetvariabele	Meeteenheid	Streefwaarde in 2026	Monitoringsportals en Databronnen van
Aantallen van specifieke bezoekerstypen	**aantal, percentage** (per type)	**minimaal 50% van de bezoekers is van het type gast: bewust van natuur & cultuur**	**B Ruimte & Vrije tijd PROWAD LINK**

https://ruimteenvrijetijd.nl/continue-bezoekersonderzoek-vlieland-en-terschelling/
Het aantal bezoekers dat zich bewust is van de waddennatuur & -cultuur kan een onderdeel worden van het reguliere Bezoekersonderzoek zoals op de Waddeneilanden Vlieland en Terschelling plaatsvindt. Tussen 2016 en 2019 is er het continue bezoekersonderzoek op deze eilanden uitgevoerd.

[15] https://www.nationaalprogrammagroningen.nl/app/uploads/2023/12/Illustratie-over-de-Imagomonitor-2023.pdf
[16] https://www.waddensea-worldheritage.org/node/1712

Dit jaar (2022) is het weer gestart en ook voor de eilanden Ameland en Schiermonnikoog. Hierbij wordt gebruik gemaakt van de door MarketResponse ontwikkelde zeven leefstijlen systeem.

https://www.waddensea-worldheritage.org/node/1712
In 2020-2021 is een bezoekersonderzoek uitgevoerd over de gehele bestemming van het Werelderfgoed Waddenzee in Denemarken, Duitsland en Nederland. Uit de resultaten blijkt dat meer dan 90 procent van de gasten weet dat de Waddenzee is aangewezen als werelderfgoed. Daarnaast zijn natuurbescherming en natuurbeleving belangrijke aspecten voor de bezoekers voor hun verblijf.

6. Aanbod Duurzame Attracties en Faciliteiten

Meetvariabele	Meeteenheid	Streefwaarde in 2026	Monitoringsportals en Databronnen van
Aantal certificeringen van duurzame attracties	**aantal, percentage**	**nog te bepalen na het verrichten van een nulmeting**	**Sectorale keurmerken**
Aantal certificeringen van duurzame faciliteiten	**aantal, percentage**		**Sectorale keurmerken**

https://greendestinations.org/start/

https://www.waddengoud.nl/waddengoud-keurmerk/

https://www.greenkey.nl/
Green Key is een internationaal keurmerk voor duurzame bedrijven in de recreatie- en vrijetijdsbranche en zakelijke markt. Bedrijven met een Green Key keurmerk doen er alles aan om energie en milieu te sparen. Zij gaan daarbij een stap verder dan de wet- en regelgeving vereist. Een derde partij met onafhankelijke keurmeesters voert de keuringen uit. Het certificaat kent in Nederland drie niveaus: brons, zilver en goud. Hoe meer milieumaatregelen een bedrijf heeft ingevoerd, hoe hoger het 'milieuvriendelijke' niveau. Zie ook het kader: Sectorale Keurmerken voor Duurzaamheid.

Sectorale Keurmerken voor Duurzaamheid
De Waddenzee is een Werelderfgoed, dat brengt verantwoordelijkheden met zich mee. De Werelderfgoed status zorgt ook voor nieuwe en andere bezoekers. Als dit goed gaat, draagt het bij aan de kwaliteiten van het Werelderfgoed, versterkt het de economische ontwikkeling van de regio, en respecteert en versterkt het de lokale samenleving. Kortom duurzaam toerisme. Maar hoe duurzaam is het gebied eigenlijk? Om hier inzicht te krijgen zijn er verschillende tools beschikbaar. Bedrijven kunnen kiezen voor een keurmerk. Er bestaan sectorale keurmerken zoals ***Green Key*** (accommodaties), *EcoPorts* (havens), *Blauwe Vlag* (watersport) of ***Waddengoud*** (producten en diensten uit het Waddengebied). De gemeente Ameland doet al jaren mee aan *Quality Coast*, een internationale certificering van duurzame kustbestemmingen. Tegenwoordig is er ***Green Destinations***, dit is gerelateerd aan QualityCoast maar gaat breder dan alleen de kust.[17] Beide zijn gebaseerd op de richtlijnen van GSTC (*Global Sustainable Tourism Council*). Gemeenten kunnen deelnemen aan Green Destinations en als er meerdere gemeenten meedoen, bijvoorbeeld via Visit Wadden, kan een hele regio zich inschrijven als bestemming.

[17] https://www.greendestinations.org/

7. Verduurzaming Energievoorziening in Toeristisch Aanbod en Vervoer

Meetvariabele	Meeteenheid	Streefwaarde in 2026	Monitoringsportals en databronnen van
Aantal bedrijven met duurzaamheidslabel	**aantal (per sector)**	**kwantitatieve groei 10% per jaar**	**Sectorale keurmerken**
Aantal bedrijven met hogere Duurzaamheidscore	**aantal naar hoger niveau**	**kwaliteitsgroei 10% per jaar**	**Sectorale keurmerken**
Emissies vervoer op en naar Waddeneilanden	**nog te bepalen ***	**zero emissie vervoer**	**nog te bepalen ***

** Een en ander is afhankelijk van de realisering van pilots en projecten die de komende jaren worden gerealiseerd. Zie ook het kader hieronder: Programma Waddeneilanden.*

De verduurzaming van de energievoorziening in het toeristisch aanbod en vervoer als doel is specifiek benoemd voor de Waddeneilanden in het *Doelendocument voor het Deelprogramma Recreatie en Toerisme van de Agenda voor het Waddengebied 2050*.[18]

Programma Waddeneilanden [19]
De aantrekkingskracht als toeristische bestemming én een verantwoorde groei binnen natuurlijke grenzen, maken dat de Waddeneilanden uit balans kunnen raken. Met dit programma zetten de eilanden in op het terugbrengen van die balans: 'Van groei naar brede welvaart'. De realisatie daarvan vraagt om een andere manier van denken en doen. Aan de hand van een vijftal programmalijnen wordt invulling gegeven aan de omslag naar brede welvaart, waaronder de programmalijn *Optimaal Bereikbaar & Verbonden.* Er wordt gewerkt aan meer zero-emissie vervoer over land en water om zo de balans tussen economie, natuur en landschap te borgen. Aan de hand van concrete projecten wordt hierop ingezet. Pilots voor het verder verduurzamen van vervoer; Simuleringsprojecten voor gebruik van fiets-, wandel- en OV vervoer naar en op de eilanden; Flexpools met elektrische deelauto's aan de wal; Op elk eiland Zero Emissie zones; En voldoende elektrische oplaadpunten realiseren in nabijheid van de (veer)havens. Een gezamenlijke monitoring van de Waddeneilanden in het kader van de verduurzaming van het vervoer is er nog niet.

OVERZICHT 2.a Dashboards Provincie Groningen

Monitoring van toerisme en recreatie werd tot voor kort niet actief opgepakt in de provincie Groningen. Wel werden er pdf's gemaakt over deelonderwerpen, zoals overnachtingen of brugpassages door recreatievaart, en vermeld in de 'Omgevingsmonitor'. Begin dit jaar (2024) is de nieuwe 'Vrijetijdsmonitor' online gekomen, https://destaatvangroningen.nl/vrijetijdsmonitor.html.

In de vrijetijdsmonitor worden relevante data over de Groningse vrijetijdssector gebundeld. De monitor is dynamisch en wordt op meerdere plekken automatisch bijgewerkt. Waar mogelijk zal de monitor in de toekomst worden aangevuld met nieuwe onderwerpen en onderliggend data. In dit eerste deel zijn de volgende onderwerpen opgenomen: *Vakanties & dagrecreatie, Werkgelegenheid & onderwijs*, *Beleving & marketing*, en *Recreatieve routenetwerken*.

In 2023 is een derde meting uitgevoerd in het kader van de Imagomonitor Groningen, . Het doel van de Imagomonitor is om het imago van de provincie Groningen te meten door de tijd heen. De opdrachtgever is het Nationaal Programma Groningen.[20] De Imagomonitor maakt geen gebruik van de NPS, maar een vergelijkbare indicator: De *Image Sentiment Indicator* (ISI). Deze drukt het oordeel

[18] *Werkdocument Doelendocument behorend bij het Uitvoeringsprogramma Waddengebied 2021-2026 van de Agenda voor het Waddengebied 2050*. Versie 1, 21 november 2021.
[19] https://www.dewaddeneilanden.nl/programma-waddeneilanden
[20] https://www.nationaalprogrammagroningen.nl/

over het huidige imago van een provincie, regio of stad uit op een schaal van -10 tot +10. Een score van +7 staat voor (zeer) goed, maar is geen rapportcijfer.[21]

OVERZICHT 2.b Dashboards Provincie Friesland

De provincie Fryslân heeft de *Monitor Gastvrij Fryslân 2028* opgezet: https://gastvrijheidsmonitor.frl/ Deze monitor is ontwikkeld door het Fries Sociaal Planbureau[22] in samenwerking met NHL Stenden, Data Fryslân en Merk Fryslân in het kader van 'toeristische data op orde' in de Beleidsnota Gastvrij Fryslân. In de monitor worden aparte dashboards ingericht met kennis over bedrijven, bezoekers, bewoners en beleid.

Vorig jaar (2023) is de Monitor Gastvrij Fryslân verder ontwikkeld. Hiervoor zijn nieuwe datasets aangekocht en continu-onderzoeken uitgevoerd. De Monitor kent momenteel vier thema's. De deelmonitor *Bezoekers* geeft inzicht in wie Friesland bezoekt. Waar komen bezoekers vandaan en in welke aantallen? De deelmonitor *Bedrijven* geeft inzicht in aard en omvang van de gastvrijheidseconomie. Hoeveel vestigingen, type bedrijven en banen zijn er in de sector? De deelmonitor *Bezoekers* geeft inzicht in wie Friesland bezoekt. Waar komen bezoekers vandaan en in welke aantallen? En de deelmonitor *Beleid* heeft in zijn huidige vorm betrekking op de beleidsnota Gastvrij Fryslân 2028, het Uitvoeringsprogramma en de bijbehorende indicatoren.

Eind vorig jaar (2023) is het *Continu Bezoekersonderzoek* van start gegaan. In samenwerking met de Provincie Friesland worden toeristische organisaties geholpen om op een eenvoudige manier informatie te verzamelen over hun gasten. Het onderzoek onder je gasten duurt enkele minuten en is anoniem. Het project wordt gefinancierd door Provincie Friesland en de verzamelde gegevens zijn beschikbaar voor elke locatie en zal (geanonimiseerd) worden gebruikt om provincie-brede inzichten te verzamelen. De online vragenlijst is beschikbaar voor verblijfsaccommodaties, evenementen, horeca, terreinbeheerders, waterrecreatie, musea en dagrecreatie. Dit is een nieuwe aanpak in Nederland om gegevens te verzamelen over gasten.[23] De inzichten worden gepubliceerd op het platform van de *Monitor Gastvrij Fryslân.*

OVERZICHT 2.c Dashboards Provincie Noord-Holland

in de provincie Noord-Holland wordt een aantal indicatoren in het beleidsveld toerisme-recreatie gemonitord. Deze zijn te raadplegen via:
https://www.noord-holland.nl/Over_de_provincie/Noord_Holland_in_cijfers

Noord-Holland is de grootste toeristische provincie van Nederland. Een belangrijk rol hierin is weggelegd voor het verblijfsrecreatieve aanbod zoals hotels, vakantieparken en campings. De verblijfsrecreatie levert tevens een grote bijdrage aan de regionale economie van Noord-Holland. Recent heeft de provincie Noord-Holland haar nieuwe dashboard toerisme en recreatie opgeleverd en is voornemens dit jaarlijks te updaten met nieuwe relevante informatie. Dit zal veelal op provinciaal niveau zijn of op Corop niveau. Het dashboard geeft onder meer inzicht een aantal basisindicatoren, zoals: Logiesaccommodaties, Bezoekers en Werkgelegenheid, zie:
https://geoapps.noord-holland.nl/dashboards/2023_002_Toerisme_dashboard.htm

[21] https://www.nationaalprogrammagroningen.nl/app/uploads/2023/12/Illustratie-over-de-Imagomonitor-2023.pdf
[22] https://www.planbureaufryslan.nl/nieuws/fries-sociaal-planbureau-heet-nu-planbureau-fryslan/
[23] https://surveyfriesland.marketresponse.nl/

FASE 3. HOE METEN WE DE ORANJE OUTCOME INDICATOREN UIT FASE 2

Zijn deze te integreren in bestaande of zijn er nieuwe meetprogramma's nodig?

Voor de oranje outcome indicatoren in het SME ontbreken de benodigde data in de Basismonitoring Wadden of in de relevante provinciale dataportals en dashboards. Dit kan worden opgelost door de benodigde meetvariabelen en hun data alsnog op te nemen vanuit andere landelijke of regionale monitoringsprogramma's. Het kan ook zijn dat de meetvariabelen ontbreken in de bestaande monitoringsprogramma's. In dit laatste geval is eerst een verdere data- en meetspecificatie nodig (meetfrequentie, -schaal of -dichtheid) om deze outcome indicatoren daadwerkelijk in te kunnen vullen. Dit kan betekenen dat er nieuwe meetsystemen nodig zijn al of niet in aanvulling op de bestaande monitoringsprogramma's.

Momenteel wordt er door de drie Waddenprovincies gewerkt aan meerdere monitoringssystemen voor duurzaamheidsaspecten rondom sociaaleconomische thema's, zowel op provinciale, regionale als nationale schaal. De relevantie c.q. de urgentie van een specifiek monitoringsthema zoals duurzaam toerisme, kan per provincie verschillen en dit is telkens in het betreffende Analysedocument aangegeven. Voor het verder uitbouwen van een gezamenlijke sociaaleconomische monitoring gekoppeld aan meer duurzaamheid in het Waddengebied is er door het Projectteam een aantal uitgangspunten benoemd van waaruit de samenwerking tussen de drie Waddenprovincies efficiënter en effectiever kan worden vorm gegeven. De hieronder genoemde uitgangspunten dienen ook als richtlijnen voor prioritering en verdere invulling van de ontbrekende outcome indicatoren:

- Wat zijn de bestaande gemeenschappelijke delers in de provinciale Waddenmonitoring?
- Wat zijn de huidige verschillen in de provinciale Waddenmonitoring?
- Hoe kunnen de provincies van elkaar leren en beter samenwerken in de Waddenmonitoring?

Door middel van desk research en overleg met datascientists en inhoudelijke beleidsexperts over de gemeenschappelijke delers en de verschillen in de provinciale monitoring zijn in Fase 3 en Fase 4 de opties voor een betere samenwerking en een meer gezamenlijke monitoring in kaart gebracht. Indien relevant is er aanvullend met externen gesproken over nieuwe monitoringsinitiatieven en -projecten vanuit het veld. Ook is door de betrokken provinciale datascientists en beleidsexperts nagedacht over de inrichting van een *governancestructuur* voor een meer gezamenlijke Sociaaleconomische Waddenmonitoring.

Met de datascientists is eerst gesproken over concrete haalbaarheid en invulling van de gewenste indicatoren vanuit bestaande meetnetten. Tegelijkertijd is er gekeken naar optimalisatie, enerzijds in databeschikbaarheid en data-infrastructuur, anderzijds in data-ontsluiting en gebruikersgemak. Eventueel kunnen er alternatieven worden geboden afhankelijk van de data-vraag en het bestaande data-aanbod. Voor eventuele nieuwe meetnetten is het zaak om een goede inschatting te maken van de realiseerbaarheid en kosten, en hier liefst als Waddenprovincies gezamenlijk naar toe te werken. Met de provinciale beleidsexperts is afgestemd hoe deze nieuwe monitoringsinitiatieven passen binnen de vigerende beleidskaders en opgaven voor duurzaam toerisme in hun provincie. Alsook is er geïnventariseerd welke monitoringsprioriteiten er liggen bij elk van de provincies en hoe een nieuwe monitoring in een meer gezamenlijk Waddenkader kan worden gerealiseerd.

In de vorige Fase 2 zijn bestaande monitoringsprogramma's geïdentificeerd, waarmee deze gewenste nieuwe outcome indicatoren (deels) kunnen worden bepaald. Hierbij is ook gekeken naar de specifieke monitoringsprogamma's voor duurzaam toerisme die de Waddenprovincies zelf al uitvoeren of nog willen gaan uitvoeren, zie de overzichten in Fase 2.a t/m 2.c. Op basis van de bevindingen uit Fase 1 en Fase 2 en vervolgoverleg met de provinciale datascientists en beleidsexperts is ervoor gekozen om aan te haken bij lopende initiatieven vanuit de afzonderlijke provincies en te proberen daarbinnen tot meer samenwerking en afstemming te komen, bijvoorbeeld door te stimuleren dat er wordt gewerkt met dezelfde outcome indicatoren. In eerste instantie wordt ingezet op aanvullingen en verbeteringen die relatief eenvoudig en op korte termijn zijn te realiseren

en die een duidelijk verschil kunnen maken. Deze zogenaamde *quick wins* kunnen tegelijkertijd laten zien dat een gerichte monitoring enerzijds waarde toevoegt aan de bestuurs- en beleidskwaliteit, anderzijds kunnen deze *quick wins* de provinciale organisaties verder meenemen in de gewenste monitoringsuitbreiding. Op termijn kan er aan een meer gezamenlijk dashboard voor de Sociaal-economische Waddenmonitoring worden gewerkt.

Prioritering

In het SME zijn eerder de volgende oranje outcome indicatoren voor Duurzaam Toerisme geïdentificeerd en vastgesteld:

1. Waardering van Bezoekers;
2. Bewuste Bezoekers vanwege Natuur & Cultuur;
3. Aanbod Duurzame Attracties en Faciliteiten;
4. Verduurzaming Energievoorziening in Toeristisch Aanbod en Vervoer.

De provinciale beleidsexperts is gevraagd om deze vier oranje outcome indicatoren op basis van de bestaande provinciale beleidskaders en -doelen te prioriteren. Hieruit kwam geen eenduidige ranking naar voren. Vanwege de reeds bestaande monitoring en de beschikbaarheid van alternatieven worden hieronder de mogelijkheden voor het verder operationaliseren van de oranje outcome indicatoren: *Waardering van Bezoekers* en *Aanbod Duurzame Attracties en Faciliteiten* aangegeven.

Dit betekent niet dat de andere twee oranje outcome indicatoren niet zullen worden opgepakt. De beleidsmatige inbedding en liefst Waddenbreed zal eerst verder moeten worden onderbouwd, waardoor er gerichte middelen beschikbaar komen om datascientists in staat te stellen deze outcome indicatoren in de provinciale dataportals en dasboards op te kunnen gaan nemen.

- **Waardering van Bezoekers**

Voor de outcome indicator Waardering van Bezoekers is het idee gebruik te maken van de *Net Promotor Score* (NPS) van het PROWAD LINK project, zie ook het kader op pagina 11. In 2020-2021 is een eerste bezoekersonderzoek over de gehele bestemming van het Werelderfgoed Waddenzee uitgevoerd.[24] Natuurbescherming en natuurbeleving zijn belangrijke aspecten voor de bezoekers. De resultaten zijn per land te bekijken in aparte rapportages. In het onderzoek is ook de NPS meegenomen. De berekeningen van de scores zijn nog niet gemaakt, de onderliggende data zijn eventueel beschikbaar. Er bestaan geen plannen om dit op korte termijn op te pakken.

In 2023 is een derde meting uitgevoerd in het kader van de Imagomonitor Groningen. Het doel van de Imagomonitor is om het imago van de provincie Groningen te meten door de tijd heen. Opdrachtgever is Nationaal Programma Groningen.[25] De Imagomonitor maakt geen gebruik van de NPS, maar een vergelijkbare indicator: De *Image Sentiment Indicator* (ISI). Deze drukt het oordeel over het huidige imago van een provincie, regio of stad uit op een schaal van -10 tot +10. Een score van +7 staat voor (zeer) goed, maar is geen rapportcijfer.[26]

Merk Fryslân is de destinatiemanagement-organisatie voor de Provincie Friesland. Sinds oktober 2023 biedt Merk Fryslân toeristische organisaties het Continu Bezoekersonderzoek Fryslân aan.[27] Hiermee kunnen deze organisaties op een eenvoudige manier informatie te verzamelen over hun gasten, zodat bedrijven hun aanbod nog beter op de gasten kunnen afstemmen. Het project wordt gefinancierd door Provincie Friesland en de verzamelde gegevens zijn beschikbaar voor elke locatie en zullen (geanonimiseerd) worden gebruikt om provincie-brede inzichten te verzamelen en worden gepubliceerd op het platform: https://gastvrijheidsmonitor.frl.

[24] https://www.waddensea-worldheritage.org/node/1712
[25] https://www.nationaalprogrammagroningen.nl/
[26] https://www.nationaalprogrammagroningen.nl/app/uploads/2023/12/Illustratie-over-de-Imagomonitor-2023.pdf
[27] https://www.taf.frl/nieuws/continu-bezoekersonderzoek-gaat-van-start/

Quick wins

We kunnen stellen dat de NPS niet specifiek of regelmatig wordt gemeten. Wel hebben de provincies Groningen en Friesland eigen indicatoren om de waardering van bezoekers te kunnen vaststellen. Een *quick win* voor de gezamenlijke Waddenmonitoring zou kunnen zijn om de NPS-data uit 2020-2021 van het PRO WAD LINK project voor alle Nederlandse Waddengemeenten te laten berekenen en deze als nulmeting te beschouwen. Deze meting zou daarna om de drie jaar herhaald kunnen worden herhaald, te beginnen in 2024-2025.

- **Aanbod Duurzame Attracties en Faciliteiten**

Om meer inzicht te krijgen aan het aanbod van duurzame attracties en faciliteiten zijn er verschillende tools beschikbaar. Bedrijven en organisaties kunnen kiezen voor een keurmerk. Er bestaan sectorale keurmerken zoals Green Key (accommodaties)[28] of Waddengoud (producten en diensten uit het Waddengebied)[29]. De gemeente Ameland doet al jaren mee aan *QualityCoast*, een internationale certificering van duurzame kustbestemmingen. Tegenwoordig is er Green Destinations, dit is gerelateerd aan Quality Coast maar gaat breder dan alleen de kust.[30] Beide zijn gebaseerd op de richtlijnen van GSTC (*Global Sustainable Tourism Council*). Gemeenten kunnen deelnemen aan Green Destinations en als er meerdere gemeenten meedoen kan een hele regio zich inschrijven als duurzame bestemming. Dit zou bijvoorbeeld kunnen via het programma Visit Wadden.

Quick wins

Het ligt voor de hand dat in eerste instantie de Waddenprovincies bedrijven en organisaties in de toerisme & recreatiesector stimuleren om zoveel mogelijk gebruik te maken van bestaande keurmerken; wellicht door hier ondersteuning bij te bieden. Daarnaast kan (een deel van) de Waddenregio zich als *Green Destination* gaan certificeren. Green Destinations biedt online trainingen voor bestemmingen en bedrijven op gebied van bestemmingsbeheer en duurzaamheidsprestaties.[31]

- **Programma Gastheerschap Waddenzee Werelderfgoed** [32]

Een recente optie voor meer samenwerking in de regio biedt het voorstel *Programma Gastheerschap Waddenzee Werelderfgoed* dat zich wil gaan richten op het beter afstemmen van de natuur-, maatschappelijke en economische belangen in het Waddengebied. Het Programma legt een accent op eenduidige informatie en communicatie waarin zowel uniciteit en belevingswaarde van het gebied, als haar kwetsbaarheden consequent en uniform over het voetlicht worden gebracht. Het heeft als doelstelling om een wezenlijke bijdrage te leveren aan zowel de Brede Welvaart, de spreiding van bezoekers, de bescherming van de waarden van de natuur en van het landschap als cultureel erfgoed. Het streven is om het Waddengebied in 2030 tot een van de meest duurzame bestemmingen van Europa te maken. Het Programma zoekt voor haar monitoring aansluiting bij bestaande initiatieven zoals de update van de Waddenbalans om daar eventueel eigen relevante meetvariabelen aan toe te voegen, alsook bij de Bezoekersonderzoeken van de provincies. Deze geven inzicht hoe bezoekers zich oriënteren en hun bezoek waarderen. Het Programma wil ook gaan monitoren in hoeverre men zich bewust is van de uniciteit en kwetsbaarheid van de Wadden.

Quick wins

Het programmavoorstel is ingediend bij het Waddenfonds. Na akkoord kan het voorstel verder worden uitgewerkt (verwachting eind 2024). Hierbij zijn de bestemmingsmanagementorganisaties van de drie provincies betrokken en geeft daarmee de mogelijkheid voor een meer uniforme aanpak.

---

[28] https://www.greenkey.nl/
[29] https://www.waddengoud.nl/waddengoud-keurmerk/
[30] https://www.greendestinations.org/
[31] https://www.greendestinations.org/training/
[32] Het beoogde Programma is een initiatief vanuit *Visit Wadden*. Het Programma is een coproductie van de Waddencentra, (natuur)beheerders, bestemmingsmanagementorganisaties in de drie Waddenprovincies, en Waddenzee Werelderfgoed. Zij vormen gezamenlijk het aanvragende consortium en zorgen voor cofinanciering, zowel via inbreng van middelen als bijdrage in eigen uren. Merk Fryslân is de aanvrager/penvoerder.

FASE 4. HET ADVIES

Op weg naar een gezamenlijke Sociaaleconomische Waddenmonitoring

Momenteel wordt er langs verschillende sporen gewerkt aan het opzetten van een Waddenbrede monitoringssystematiek. Naast de *Basismonitoring Wadden*, het *Systeem voor Monitoring en Evaluatie* van het Investeringskader Waddengebied / Waddenfonds en het *Beleidskader Natuur Waddenzee,*[33] gebeurt dat ook binnen het *Uitvoeringsprogramma van de Agenda voor het Waddengebied 2050.*[34] Het is nadrukkelijk de bedoeling dat de vier sporen zo veel mogelijk op elkaar aansluiten, gebruik maken van reeds beschikbare meetnetten en data, en geen dubbel werk gaan doen, wellicht tot een gezamenlijk monitoringssysteem komen. Een goede afstemming en regelmatig overleg tussen de vier sporen is daarom essentieel.

In principe kan de *Waddenbalans 2019* worden gezien als een soort van nulmeting voor een sociaaleconomische analyse van het Waddengebied.[35] Voor een actueel beeld van de sociaaleconomische omstandigheden is een update van de data in de Waddenbalans noodzakelijk. Daarnaast spelen er actuele ontwikkelingen zoals de *Monitor Brede Welvaart*[36] en de grotere aandacht voor duurzaamheid bij de Waddenprovincies, waarmee in een nieuwe *Waddenbalans 2024* moet worden afgestemd. Daarvoor dient de indicatorenlijst van de eerste Waddenbalans te worden aangepast en geactualiseerd met bijvoorbeeld de outcome indicatoren zoals beschreven en onderbouwd in dit Analysedocument voor Duurzaam Toerisme.

- **Groene Outcome Indicatoren Duurzaam Toerisme**

De groene outcome indicatoren voor Duurzaam Toerisme in dit Analysedocument zijn alle drie relevant voor de sociaaleconomische analyse van het Waddengebied: Werkgelegenheid in Sector Recreatie & Toerisme in het Waddengebied; Bezoekersaantallen in de Waddengemeenten; en Bestedingen Bezoekers in de Waddengemeenten. De onderliggende meetnetten en beschikbare data zijn beschreven en kunnen worden gebruikt voor de provinciale dashboards en portals. Een deel van deze outcome indicatoren is reeds opgenomen in de provinciale dashboards, zie ook de overzichten in Fase 2.a tot en met 2.c. Voor zover dit nog niet het geval is, kan een outcome indicator worden toegevoegd. De benodigde inspanning voor het inbouwen in een dashboard is afhankelijk van de complexiteit van de betreffende indicator en de beschikbaarheid van de onderliggend data. Een eerste inschatting is dat voor een relatief eenvoudige outcome indicator met databeschikbaarheid dit een dag programmeerwerk is voor een datascientist.[37]

Dashboards geven op een gebruikersvriendelijke en schematische manier inzicht in de stand van zaken voor de gekozen outcome indicatoren in het Waddengebied. Een dashboard is vaak een visuele weergave van data, vaak in de vorm van grafieken, kaarten en diagrammen. Daarnaast worden de data voorzien van een context en zijn daarmee informatie geworden. Voor het voorzien in die juiste context is een actieve inbreng van de beleidsexpert nodig: De afgeleide informatie moet immers aansluiten bij de uitgangspunten van het beleid en de gestelde beleidsdoelen.

---

[33] Het Ministerie van LNV heeft de drie Waddenprovincies gevraagd om een sociaal economische verkenning te maken voor het Beleidskader Natuur.

[34] Het Rijk, Waddenprovincies, Waddengemeenten, waterschappen, natuurorganisaties en bedrijfsleven hebben eind 2020 een Agenda voor het Waddengebied 2050 opgesteld. In het Uitvoeringsprogramma zijn de acties benoemd om de Agenda uit te werken. Het Ministerie van IenW voert de coördinatie.

[35] De regelmatige update en eventuele doorontwikkeling van de Waddenbalans is door de Waddenacademie overgedragen aan de Waddenprovincies. De update heeft nog niet plaatsgevonden en staat gepland voor 2024.

[36] https://netwerkbredewelvaart.nl/. Zie ook: Brede Basismonitor Noord-Holland, Dashboard Brede welvaart Fryslân, en Monitor Brede Welvaart Groningen.

[37] Niet alle benodigde data zijn beschikbaar via een abonnement systeem bij bijvoorbeeld CBS, LISA of andere dataproviders en vergen aanvullende dataverzameling al of niet via inhuur van een extern bureau.

- **Oranje Outcome Indicatoren Duurzaam Toerisme**

Voor de oranje outcome indicatoren in dit Analysedocument ontbreken de benodigde data in de Basismonitoring Wadden of in de relevante provinciale / nationale dashboards en dataportals. Dit kan worden opgelost door de benodigde meetvariabelen en hun data alsnog op te nemen. Het kan ook zijn dat de meetvariabelen ontbreken in de bestaande monitoringsprogramma's en er nieuwe meetprogramma's nodig zijn. In Fase 3 zijn in samenspraak met de beleidsexperts en de datascientists de oranje outcome indicatoren verder besproken en zijn de *quick wins* benoemd voor een tweetal outcome indicatoren: Waardering van Bezoekers; en Aanbod Duurzame Attracties en Faciliteiten.

Het is aan te bevelen deze quick wins voor de korte termijn op te pakken en voor de langere termijn de governance structuur voor een meer gezamenlijke Sociaaleconomische Waddenmonitoring in te gaan richten.

- **Governance voor een Gezamenlijke Sociaaleconomische Waddenmonitoring**

De beleidsexperts en datascientists is ook gevraagd of er wordt samengewerkt aan een meer gezamenlijke Waddenmonitoring voor het thema Duurzaam Toerisme door de drie provincies. Het beeld dat naar voren komt is dat dit nog niet het geval is. Wel geven zij aan dat het bouwen aan commitment bij alle betrokken partijen vanuit het provinciaal bestuur, beleid en datamanagement een belangrijke voorwaarde is voor het realiseren van een meer gezamenlijke Waddenmonitoring. Daarnaast is er duidelijkheid nodig over hun specifieke rollen bij de verdere uitbouw van de benodigde monitoringssystematiek. Outcome monitoring vervult een basisfunctie voor een organisatie om te kunnen meten en volgen of het resultaat van het strategische beleid zich ontwikkelt in de beoogde richting.[38] Zonder monitoring is het immers niet mogelijk te evalueren en te zien of de overeengekomen beleidsprogramma's en -acties succesvol worden geïmplementeerd en tot de beoogde duurzame sociaaleconomische en ecologische impact leiden.

Het is daarom essentieel om bij een meer gezamenlijke aanpak van de drie Waddenprovincies de noodzakelijke governance voor een Sociaaleconomische Waddenmonitoring tijdig in te richten voor verschillende duurzaamheidsthema's, zoals toerisme, havens, landbouw of energie. Niet alleen de duurzaamheidsthema's, ook andere sociaaleconomische thema's zoals Brede Welvaart kunnen hierbij worden betrokken. Voor elk thema kan een *Team* worden gevormd waarin een beleidsexpert en een datascientist vanuit elke provincie zitting hebben. Dit heeft als bijkomend voordeel dat datascientists al eerder in de beleidscyclus kunnen meedenken over de relevante data en bijbehorende datastrategie.[39] Gezamenlijk kunnen vertegenwoordigers uit de verschillende Teams in een kleine en bevoegde *Projectgroep Waddenmonitoring* regelmatig met elkaar afstemmen en terugkoppelen naar de eigen Teams, de beleidsuitvoering en het datamanagement in de provincies voor wat betreft het verder uitbouwen van het gezamenlijke monitoringsdeel, zoals de nieuwe *Waddenbalans 2024*. Zie ook de figuur op de volgende bladzijde.

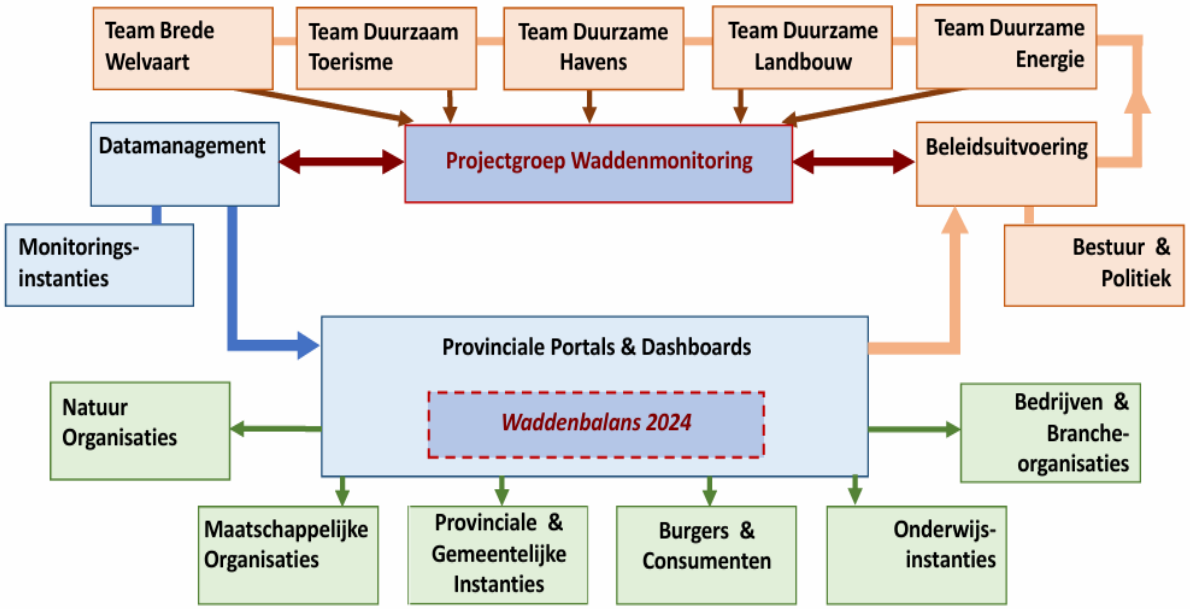
In de Projectgroep Waddenmonitoring kunnen gemeenschappelijke vertrekpunten worden besproken voor de monitoring, zoals visie, doelen, eigenaarschap, datastrategie en werkwijze. Alsook de inzet van mensen en middelen om de bestaande Waddenmonitoring te onderhouden en nieuwe monitoringswensen te realiseren. Het daadwerkelijk borgen en inbedden van de gezamenlijke monitoring in de drie provinciale organisatieculturen biedt niet alleen meerwaarde en impact voor de interne (oranje blokken boven in de figuur), maar ook voor de externe gebruikersgroepen (groene

[38] Zie bijvoorbeeld: Vugteveen, P. et *al*. (2015). Developing an effective adaptive monitoring network to support integrated coastal management in a multiuser nature reserve. *Ecology & Society* 20 (1): 59.

[39] Een datastrategie is een langetermijnplan dat beschrijft welke stappen moeten worden genomen om de voor de Waddenprovincies relevante data beschikbaar, beheerbaar en betrouwbaar te maken, alsook hoe in de toekomst nieuwe datastromen kunnen worden gegenereerd en gebruikt.

blokken beneden). Tegelijkertijd kan worden nagedacht over een laagdrempelige gebruikersinterface. Dit heeft als voordeel dat beleidsonderzoekers de onderliggende databases eenvoudig kunnen gebruiken, en dat de afgeleide dashboards gemakkelijk door beleidsambtenaren en andere geïnteresseerden kunnen worden geraadpleegd. Daarbij kan worden gekeken hoe deze interface binnen bestaande provinciale informatiesystemen kan aansluiten en vorm krijgen, wellicht dat op termijn een gezamenlijk duurzaamheidsdashboard voor het Waddengebied kan worden gerealiseerd.

Governance voor een Sociaaleconomische Waddenmonitoring

- **Tot slot**

Het verdient aanbeveling om op korte termijn dit Analysedocument door te leiden naar de verantwoordelijke gremia bij de drie Waddenprovincies, zoals het *Directeurenoverleg Waddengebied* (DOW). In afwachting van een onderbouwde reactie van hetgeen er met het advies wordt gedaan, kan er al worden nagedacht over het formeren van de Duurzaamheidsteams en over een gezamenlijke Projectgroep Waddenmonitoring. Deze kunnen na bestuurlijke goedkeuring een plan van aanpak maken om de groene en de geprioriteerde oranje outcome indicatoren op te pakken en te implementeren in de provinciale monitoring en gelijktijdig te onderzoeken hoe daarbij een meer gezamenlijke Waddenmonitoring vorm kan krijgen.